

ՍՈՎՍԵՍ Գ. ՏԱԹԵԼՅԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ ԵՒ ՂԱԶԱՐ ԳՐԻՉԸ
(ՆՎԻՐՎԱԾ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԱՇՏՈՑԻ ԱՆՎԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԻ ԴՄ 1278
ՁԵՈԱԳՐԻ ԳՐՉՈՒԹՅԱՆ 400 ԱՄՅԱԿԻՆ)

Սկիզբը՝ թիվ Ժ., ԺԱ.

Բ. 156ա–277բ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ՂՈՒԿԱՅ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ, ԶՈՐ ԱՐԱՐԵԱԼ Է ԻԳՆԱՏԻՈՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ, Ի ԽՆԴՐՈՅ ՏԵԱՌՆ ԳՐԻԳՈՐԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

-156աբ [Ա. –ՃԱ.] Ցանկ է: Ղուկասու Աւետարան – Վասն յղութեան Եղիսաբեթի Ա.: Վասն յղութեան Մարիամու Բ.: Վասն Ծննդեան Փրկչին Գ. ...

-156բ–7բ [Առաջաբանութիւն նոյն սուրբ վարդապետին Իգնատիոսի, առ սուրբ կաթողիկոսն Հայոց Գրիգորիոս]¹ – Կնուլ զայս իմաստ աստուածային քո ըղձից՝ պարտ համարեցայց, ո՛վ Գրիգորիոս քահանայապետական գլուխ եւ սիւն...

ա. 158ա–163բ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱՎԵՏԱՐԱՆԻ, ԱՐԱՐԵԱԼ ԻԳՆԱՏԻՈՍԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ, Ի ԽՆԴՐՈՅ <Օ> ԳՐԻԳՈՐԻ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ. Քանզի բազումք յաւժարեցին վերըստին կարգել զպատմութիւնն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ որք ի սկզբանէ ականատեսք եւ սպասաւորք եղեն բանին – Եւ արդ, զոր ասիցէ բազումս, վասն զի Յովհաննէս յետ սորա գրեաց, որպէս ունի պատմութիւնն տալ զցոյցս, եւ զերկոսեանն որք միայն նախ քան զբազումս ասել օրէն ոչ է... առ մարդկան այսպիսիքս պարսաւեալ լինին²:

բ. 163բ–170բ Վասն յղութան Մարիամու. Եւ յամսեանն վեցերորդի առաքեցաւ Գաբրիէլ հրեշտակ Աստուծոյ ի քաղաք մի Գալիլեացոց,

¹ Տէն տպ. Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Ղուկասու, արարեալ սուրբ վարդապետին Իգնատիոսի, ի խնդրոյ տեառն Գրիգորիոսի Հայոց կաթողիկոսի: Տպեալ վերստին ի հայրապետութեան Սրբոյ էջմիածնի տեառն տեառն Եփրոմի սրբազան կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց...: Յամի Տեառն 1824, Յունիսի 12, ի Հասանփաշայխան (Կոստանդնուպօլիս), էջ 2 (= 6^o): «Առաջաբանութիւն» տպ. թերի:

² Նույն տեղում, էջ 7–32:

որում անուն էր Նազարեթ – Ամիս վեցերորդ զՆիսսան կոչէ, եւ ոչ եթէ ի թիվս ամսոց վեցերորդ է, այլ առաջին հանդիպի լինի... իբրեւ զհրեշտակ ոք յերկնից իջեալ³:

ե. 170բ–1ա ե. [Գլուխ բնաբանին Բ.]⁴ Եւ եղեւ ընդ այնոսիկ ել հրաման յԱւգոստոս կայսերէ, աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս – Աստուծոյ նախախնամութեամբն ամենայն ինչ ըստ պատշաճի ամենայն ուրեք վճարեալ լինէր, վասնորոյ յիշեաց զՕգոստոս կայսր սպասաւոր նմա աստուածային ծնընդեանն, ի ձեռն աշխարհագրին...

զ. 171բ–3ա եւ հովիւք էին ի տեղոջ այնմիկ բացօթագք (sic)... – Մեկուսացոյց զանձն ի բազմաց ի ժամանակի Մննդեանն, եւ անյայտեաց, անշքացոյց զանձն: Իսկ հովուացն կամեցաւ սքանչելեաւք յայտնել զինքն... Եւ զի զնոսա արժանացոյց տեսողս լինել անճառ խորհրդոյն:

է. 173աբ եւ իբրեւ լցան աւուրք Ը.(8) թլփատել զնա եւ կոչեցաւ անուն նորա Յիսուս... - Յանձն առնու եւ զայն ըստ օրինացն, զի լցցէ նախ զօրէնս, եւ ապա լուծցէ, զի ոչ էր օրէն նմա հրաժարել յօրինաց անտի, զոր ինքն աւանդեաց հարցն... եւ յետ յղութեանն Յովսէփայ ասաց⁵:

ը. 173բ–8բ եւ իբրեւ լցան աւուրք սրբութեան նոցա, ըստ օրինացն Մովսէսի, ածին զնա յԵրուսաղէմ յանդիման առնել Տեառն – Ո՞ր իցեն աւուրք սրբութեան: Աւուրք սրբութեան այն է, զոր գրեաց Մովսէս. Կին ոք, եթէ սաղմ առիցի եւ ծնանիցէ արու, կացցէ զաւուրս քառասուն... Ուսուցանէր ի ժողովուրդս նոցա փառաւորեալ յամենեցունց⁶:

ժա. ԺԱ. 178բ-80ա [Գլուխ բնաբանին Գ.]⁷. Ի հնգետասաներրորդի ամի տերութեանն Տիբերեայ կայսէր, ի դատաւորութեանն Հրէաստանի Պիղատոսի Պոնտացուց... – Աստ Ղուկաս անթերի պահէ զժամանակն եւ զկարգ պատմութենէ, իսկ Մատթէոս շառնէ ինչ փոյթ զժամանակացն... եւ այնպէս փրկութեան հանդիպել⁸:

ժբ. 180աբ Եկին եւ մաքսաւորք մկրտել ի նմանէ եւ ասեն. Զի՞նչ գործեսցուք – Առաքինութեան նորա համբաւ զամենեսեան զարթոյց գալ առ

³ Նույն տեղում, էջ 32–64:

⁴ Նույն տեղում, էջ 64:

⁵ Նույն տեղում, էջ 76–77:

⁶ Նույն տեղում, էջ 78–100:

⁷ Նույն տեղում, էջ 100:

⁸ Նույն տեղում, էջ 100–105:

նա, ըստ որում եւ ախտացեալք առ բժիշկ... զի օրինակ ստոյգ տացէ ամենայնի, որում պարտ է տեղեակ լինել⁹:

Ժգ. 180բ–1ա Ո՛հր,– ասէ,– Յիսուս ամաց երեսնից սկսեալ, յորոց որպէս եւ կարծէր որդի Յովսէփայ – Սկսեալ ասէ մարմնով ընդ ժամանակաւ մտեալ ի մօրէ, եւ ունի զանժամանակ լինելն ի Հօրէ... սկիզբն առնէ այնուհետեւ վարդապետութեան ուսուցանելոյ¹⁰:

- 181ա-Յբ [Գլուխ բնաբանին Դ.]¹¹. Դարձաւ,– ասէ,– Յիսուս զօրութեամբ Հոգւոյն ի Գալիլիա – Զիւրոյ ոչ զարհուրեցան նոքա, որք փոքր կացուցին զպատիւ Հոգոյն, եւ ահա՛ ամենայն ուրէք յայտ է, զի իբրեւ զնոյն էութիւն ամենուրէք ընդ նմա... եւ անցեալ գնայր ի միջոյ նոցա¹²:

Ժդ. 183բ–4ա Եւ իջանէ անտի ի Կափառնաում, ուսուցանէ իշխանութեամբ, եւ զարմանան ընդ իմաստութիւն նորա – Ի միջոցի աստ է այն, զոր Մատթէոս գրեաց. Տեսեալ զժողովուրդն, եւ իլեառն եւ նստաւ անդ... այլ իշխանութեամբ, որպէս Տէր ծառայի սաստէ¹³:

Ժե. 184ա Գայ այնուհետեւ եւ խոնարհութեամբ ագանել յանարգ տունն Սիմովնի, եւ զջերմամբ տագնապեալ կինն յարուցանէ... կամէին յարակայ տեսողս լինել սքանչելեացն, որպէս եւ լսել, զիմաստուն բանն նորա¹⁴:

-184ա [Գլուխ բնաբանին Ե.]¹⁵. Արդ, ի խոնիլ զնովաւ ժողովրդոցն, եմուտ ի նաւ վասն բազմութեան – Զի ի թիկանց կուսէ ոք մի կացցէ, այլ ամենեքեան հանդէպ երեսաց նորա կայցեն... ոչ աշխարհս բաւական էր տանել, ըստ Յոհաննու¹⁶:

Ժէ. 184ա–5ա Եւ լռեալ,– ասէ,– ի խօսիցն, ասաց Սիմովնի. Խաղացոյ ի խորն...– Աստ Մատթէոս յայսպիսեաց աստի ինչ ոչ գրեաց, այլ սոսկ միայն, զի. Գնայր ընդ եզր ծովուն... գերեմք զամենայն միտս ի հնազանդութիւն Քրիստոսի¹⁷:

⁹ Նույն տեղում, էջ 105–109:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 109–110:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 111:

¹² Նույն տեղում, էջ 111–123:

¹³ Նույն տեղում, էջ 123:

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 123–124:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 124:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 124–125:

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 125–128:

ժը. 185ա – Եւ ի գնալ նոցա ի քաղաք անդր, բորոտին ընդ առաջ եկեալ, անկեալ յերկիր խնդրէ՛, զի սրբեսցի... ըստ աստուածեղէն իմաստութեանն¹⁸:

[ժթ.] 185աբ Արդ, ի խօսելն նորա բերին անդամալոյծ, եւ ընդ ցուոցն կախեալ իջուցին առաջի նորա – Ա՛յս եղեւ, զի սքանչելիքն վկայ եղեալ բանիցն հաւատարիմ... աւանդութիւնս այս, որ ի Քրիստոսէ տուաւ, քան զօրինացն պահպանութիւն¹⁹:

-185բ–7ա [Գլուխ բնաբանին Զ.]²⁰. Ածէ այնուհետեւ զաշակերտսն իւր ի շաբաթու շաբաթս, ընդ արտորայս նոցա – Եւ տայ նոցա նախ ժամանել առնուլ զերախայրիս քահանայիցն, եւ նոքա ոչ իմացան զայս... զի ի ձեռն նշանացն ասացեալքն հաւատարիմ լիցին²¹:

[Իդ.] 187ա Եմուտ ի Կափառնառւմ – Հարիւրապետն, նախ զծերս առաքէ աղաչել, զի տացէ առողջութիւն ախտացելոց մանկանն... եւ ցուցանէ արժանաւոր շնորհին եւ ապա տայ զառողջութիւն ախտացելոյ մանկանն²²:

-187աբ [Գլուխ բնաբանին Է.]. Եւ եղեւ ի վաղիւ անդր երթայր աշակերտօքն ի քաղաքն որում անուն էր Նային – Ոչ կամէր նա ի միում տեղւոյ լինել, զի ոչ եկն նա ի Հօրէ բնակութիւն իւր խնդրել յերկրի, այլ շրջել եւ ուսուցանել... այլ մարդք պարզ եւ առանց նենգութեան²³:

[Իե.] 187բ–8ա Իբրեւ մերձ եղեւ ի դուռն քաղաքին, եւ հա՛ն՛ ելանէր պատանի մեռեալ որդի միամօր իւրոյ, եւ նա էր այրի – Արդ, մերձ եղեալ աստ, պատահէ մեծագոյն սքանչելեաց քան որ ի Կափառնառւմ եղեւ... ըմբռնեալ ի զօրութենէ գործոյն եկեալ պատմէին Յոհաննու ի բանտն²⁴:

[Իզ.] 188ա–91ա Իսկ Յովհաննու Աւետարանին. Յորժամ եկեալ աշակերտացն Յովհաննու, ասեն. Ռաբբի որում վկայեցեր նա մկրտէ, եւ բազումք գան առ նա... երթ հանգիր ի խաղաղութիւն²⁵:

-191ա [Գլուխ բնաբանին Ը.]. Եւ յետ այնորիկ շրջէր ընդ քաղաքսն եւ ընդ գեաւղս արեւարանէր զարքայութիւնն Աստուծոյ եւ ԲԺ. (12)քն ընդ

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 128–129:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 129–130:

²⁰ Նույն տեղում, էջ 131:

²¹ Նույն տեղում, էջ 131–137:

²² Նույն տեղում, էջ 138:

²³ Նույն տեղում, էջ 138–139:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 139–142:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 142–153:

նմա – Աստի յայտ է, զի յիրաւի է զայս օծումն իւրոյ ի կնօջէ աստի, որոշել յերից անտի... Արդ, զայս ընկալեալ, ոչ կամէին բնաւ մեկնել ի նմանէ²⁶:

[Իր.] 191աբ Եւ ի շրջելն նորա եւ յուսուցանելն, ժողովեցան առ նա բազմութիւն մարդկան առ եզր ծովուն Գալիլեացոց, եւ սկսանի խօսել ընդ նոսա առական – Վասն զի եւ այս գրեալ է վասն նորա. Բացից առական զբերան իմ, խօսեցայց զիմաստութիւն... չիք իմ եղբայր, բայց միայն որ առնեն զկամս Հօր իմոյ²⁷:

[Իթ.] 191բ–2ա Յետ այնորիկ մտանէ ի նաւ աշակետօքն միայն – Զի կրթեսցէ զնոսա նեղութեամբն, զի մի՛ մոռասցին զգօրութիւն նորա, վասն որոյ հրաման տայ ամբոխել ծովուն... զի որք տեսին զչափ զօրութեան նորա Որդոյ Աստուծոյ գոլ²⁸:

[Լ.] 192ա – Ապա անցեալ առ Գերգեսացիսն, զչար եւ զստամբակ ծառայան, ըմբնէ ի շարագործութեան իւրոց... որ ոչ էին նախանձու շարութեամբ ընդ նմա²⁹:

[Լա.] 192ա Ի նմին ժամու գայ իշխան ժողովրդեանն – Եւ առ վտանգի տրտմութեան անկանի առաջի եւ խնդրէ վասն բժշկութեան ախտացելոյ մանկանն... զնաց տալ զպարգեւս ըստ խնդրողին մտաց³⁰:

[Լբ.] 192աբ – Եւ ի զնալն նորա այն որ ունէր հաւատս կատարեալս, եւ վասն ամօթալի ախտին չհամարձակէր կալ առաջի նորա ի ծածուկ հնարեցաւ գողանալ զպարգեւս... ի հաւատ ամենեցուն յարութեան³¹:

-192բ [Գլուխ բնաբանին Թ.]³² – Կազմէ այնուհետեւ զառաքեալսն, զօրանալ ի վերայ դիւաց, հալածել ի մարդկանէ... գուցէ նքթիցէն ի ճանապարհին³³:

[Լդ.] 192բ Եւ ապա հրամայեաց բազմել նոցա – Եւ եցոյց զհանդէս զօրութեան իւրոյ ի վերայ հացին... զոր փոխեաց գինի ի մէջ թակուկացն³⁴:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 154–155:

²⁷ Նույն տեղում, էջ 155–157:

²⁸ Նույն տեղում, էջ 157:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 157–158:

³⁰ Նույն տեղում, էջ 158:

³¹ Նույն տեղում, էջ 158–159:

³² Նույն տեղում, էջ 160:

³³ Նույն տեղում, էջ 160–161:

³⁴ Նույն տեղում, էջ 161:

[ԼԵ.] 192բ–3ա – Անցանէ // (193ա) անտի ի կողմանս Կեսարու, հարցանէ զաշակերտսն ի կալն իւրում յաղօթս... Արդ, այսպէս նախ կրթէ ցնոսա³⁵:

[ԼԳ.] 193աբ – Եւ յութերորդի աւուրն, ընտրէ երիս յառաքելոց անտի, եւ հանէ զնոսա... այլ պահեսցեն յիւրում ժամանակին յայտնութեան³⁶:

[ԼԷ.] 193բ–4ա – Ի ժամոյն յայնմիկ այր մի լի անհաւատութեամբ, մեկուսի գտեալ զաշակերտսն, էաժ առ նոսա զորդին իւր դիւահար... զի մի գիտասցեն, որով ունիցին զայս ուսանել³⁷:

[ԼՐ.] 194ա – Ի նմին ժամու սկսան խորհել աշակերտքն, թէ ո՞վ ի նոցանէ ունիցին զառաջին պատիւն... եւ եթէ ճշմարտութեամբ Քրիստոս պատմի եւ ընդ այս խնդամ³⁸:

[Խ.] 194ա–5ա – Եւ եղև ի կատարել աւուրց վերանալոյ նորա եւ ինքն զերեսս հաստատեաց երթալ յԵրուսաղէմ... այլ թողին անդէն եւ զնացին զհետ նորա³⁹:

[Խբ.] [Գլուխ բնաբանին ժ.]⁴⁰ 195ա–7բ Յետ այսորիկ երեւեցոյց Տէր եւ այլեւս եւթանասուն երկու, առաքեաց զնոսա երկուս երկուս առաջի իւր – Չայս նկարեալ եցոյց յօրինակի անդ գալ ժողովրդեանն յԱղիմ... այլ երանելիք են սոքա, որ արժանացան⁴¹:

[Խգ.] 197բ–8բ Եւ հահ՛յարեաւ ոմն օրինական փորձէր զնա եւ ասէր. Վարդապետ զի՞նչ գործեցից, զի զկեանս յաւիտենականս ժառանգեցից – Այս օրինական ի հարցուածոյն եւ ի պատասխանոյն Տեառն ցուցեալ է, զի ոչ է յատելեացն Քրիստոսի... զի գիտութեամբ լիցի հաղորդութիւն սիրոյն: Առ այս ասէ Յիսուս⁴²:

[Խդ.] 198բ–200ա Այր մի իջանէր յԵրուսաղէմէ յԵրիքով եւ անկաւ ի ձեռս աւագակաց... – Ամենայն ուրէք զանձն օրինակ տայ մեզ ամենայն բարեաց, զի զոր ինչ ուսոյց... Երթ արա եւ դու նոյնպէս եւ կեցցես⁴³:

³⁵ Նույն տեղում, էջ 161–163:

³⁶ Նույն տեղում, էջ 163–165:

³⁷ Նույն տեղում, էջ 165–166:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 166–167:

³⁹ Նույն տեղում, էջ 167–171:

⁴⁰ Նույն տեղում, էջ 171:

⁴¹ Նույն տեղում, էջ 171–181:

⁴² Նույն տեղում, էջ 181–184:

⁴³ Նույն տեղում, էջ 184–189:

[խե.] 200աբ Եւ եղեւ ի գնալն նոցա եւ ինքն եմուտ ի գիւղ մի, եւ կին ոմն անուն Մարթայ, ըկալաւ զնա ի տան իւրում – Զարմանք են անշափ խոնարհութեան, յորպիսի տուն մտանէր... որ ոչ երբէք պակասեսցի ի նմանէ: Այս է բարձցին⁴⁴:

[խգ.] 200բ [Գլուխ բնաբանին ժԱ.]⁴⁵ Եւ եղեւ ի տեղուոյ ուրեք կալ յաղօթս – Որպէս ամենայն առաքինութեան զանձն օրինակեցոյց նոյնպէս եւ աղօթելոյն, որ անկարօտն էր... զի հաւատարիմ լսողացն ասացեալքն լիցին⁴⁶:

[խէ.] 200բ–2ա Եւ ասէ. Ո՞վ իցէ ի ձենջ որոյ իցէ բարեկամ, եւ երթայցէ առ նա ի մէջ գիշերի... - Այս առակ եւ Դատաւորին հաւասարապէս խրատեն մեզ... Իսկ զերրորդն ժամանակն ի պատահումնսն իրացն⁴⁷:

[խը.] 202աբ Յետ այսորիկ մատուցին դիւահար, զոր համրացոյց դենն, զի մի՛ տացէ հաւատս եւ առցէ փրկութիւն... կարի անբերելի չար եղեւ նոցա, քան զամենայն զառաջինսն զայն⁴⁸:

[խթ.] 202բ–3ա Ի խօսելն զայս կին ոմն հիացեալ ընդ այն, ոչ կարացեալ բերել յինքն զլուծութիւն, աղաղակեաց ի ձայն մեծ եւ ասէ. Երանի որովայնին, որ կրեացն զքեզ, եւ ստեանցն, որ դիեցուցին զքեզ – Ետես կինս զայս զՏէրն մեր, զի ամենայնիւ գեղեցիկ եւ զարմանալի էր տեսիլ նորա... որք կամեցին մտանել ընդ այս դուռն երանութեան⁴⁹:

[ծ.] 203աբ Եւ ի խօսելն նորա զայս, սկսան կուտել ամբոխն ի վերայ նորա – Եւ նա դարձուցանէ զբանն առ այնոսիկ, որ նշանն յերկնից խնդրէին տեսանել... զի մի ազահութեամբ խաւարեալ լիցի⁵⁰:

[ծա.] 203բ Եւ յաղաչելն փարիսեցւոյն հաւանի մտանել ի տուն նորա – Սակայն ոչ պահէ զպատիւս ծերոցն նոցա ստեպ կալ լուանալոյ ... մարմնոյ աղտ վնասել ինչ զձեզ ոչ կարէ⁵¹:

[ծբ.] 203բ - Ապա սկսանի պախարակել ստոյգ աղտեղութիւն նոցա, յորմէ կարի վնասին ոգիքն... խաբեութեամբ ունին զմերձաւորս⁵²:

⁴⁴ Նույն տեղում, էջ 190–192:

⁴⁵ Նույն տեղում, էջ 192:

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 192–193:

⁴⁷ Նույն տեղում, էջ 193–199:

⁴⁸ Նույն տեղում, էջ 199–201:

⁴⁹ Նույն տեղում, էջ 201–202:

⁵⁰ Նույն տեղում, էջ 202–204:

⁵¹ Նույն տեղում, էջ 204:

⁵² Նույն տեղում, էջ 204–205:

[ծգ.] 203բ–4ա – Առ այս օրինական ոմն սուտակասպաս ասէ. Վարդապետ զայդի յանդիմանութիւն մե՞զ ասացեր... խտացեալ, մինչեւ կոխել զմիմեանս⁵³:

- 204աբ [Գլուխ բնաբանին ժԲ.]⁵⁴ Իսկ Յիսուս որով բանիւ ըստգտանէր զփարիսեցիսն, նովին սկսաւ խրատել զաշակերտսն, զի մի նմանեցին նոցա... զի նա տաց պատասխանի փոխանակ նոցա⁵⁵:

[ծդ.] 204բ–6բ Ասաց ոմն իժողովրդենէն. Վարդապետ ասա ցեղբայր իմ բաժանել ընդ իս զժառանգութիւն – Որպէս օրէն է զրկելոց առ արսարդարս եւ ուղիղս դիմել, զի իրաւունս գտցեն... ապա նա եւս բարձրացուցանէ զմիտս լսողացն⁵⁶:

[ծե.] 206բ–8ա Մի երկնչիր հոտ փոքրիկ, զի հաճեցաւ Հայր ձեր տալ ձեզ զարքայութիւն – Զհօտ փոքրիկն, ոմանք ասացին վասն մարդկան ազգի... առաւել եւս պահանջեսցեն ի նմանէ⁵⁷:

[ծզ.] 208ա–9բ Հուր եկի արկանել յերկիր, եւ զինչ կամիմ, թէ արդեն իսկ բորբոքէր – Զգօրութիւն Աւետարանին պէս պէս օրինակօք նմանեցուցանէ, որպէս հնար է զօրինակն դնել... ունի եւ արդարացուցանել զայս խնդիր կրկնապատիկ մտօք⁵⁸:

[ծէ.] 209բ–10բ [Գլուխ բնաբանին ժԳ.]⁵⁹ Եկին առ նա ոմանք ի նմին ժամանակի եւ պամեցին նմա վասն գալիլեացուցն... – Յարմար պատահեաց եւ այս համբաւ այսոցիկ բանից, զի ո՛չ գալիլեացիք էին պատճառ սրոյն... հատանի եւ ի հուր արկանի⁶⁰:

[ծը.] 210բ–2ա Եւ աստ ասէ ցայգեգործն, այս երեք ամք են, յորմէ հետէ գամ խնդրել պտուղ եւ ոչ գտանեմք... – Այգոյ առակաւ յորժամ առնու ասել ազգին ամենայնի... ճանաչել զմեր բարեսոսհմութիւն⁶¹:

[ծթ.] 212աբ Յասեաւ ժողովրդապետն, թէ. Ընդէ՞ր ի շաբաթու բժշկեաց Յիսուս... զի պարտ էր, զի յԵրուսաղէմ կատարեսցի⁶²:

⁵³ Նույն տեղում, էջ 205–206:

⁵⁴ Նույն տեղում, էջ 206:

⁵⁵ Նույն տեղում, էջ 206–208:

⁵⁶ Նույն տեղում, էջ 208–217:

⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 217–222:

⁵⁸ Նույն տեղում, էջ 222–228:

⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 229:

⁶⁰ Նույն տեղում, էջ 229–232:

⁶¹ Նույն տեղում, էջ 232–237:

⁶² Նույն տեղում, էջ 237–240:

[կ.] 212բ–4բ Ասէ ոմն ցնա, թէ. //(213ա) Սակա՛ւք իցեն, որ ապրելոց իցեն, զի ի նմանէ լուաւ նեղ լինել զդուռն... այլ այնպէս անձամբ զանձինս ատարացուցին ի շնորհացն⁶³:

[կա.] 214բ–5բ Ի նմին աւուր մատեան ոմանք փարիսեցիք եւ ասեն ցնա. Ել եւ գնա աստի, զի Հերովդէս կամի սպանանել զքեզ... իսկ Ղուկաս, որ անդէն մերձ էր⁶⁴:

[կբ.] 215բ–6ա [Գլուխ բնաբանին ԺԴ.]⁶⁵ Եւ եղեւ ի մտանելն նորա ի տուն ուրումն իշխանացն փարիսեցւոցն... ապա դարձուցանէ զբանն խրատու ի հեշտալիսն ասէ⁶⁶:

[կգ.] 216աբ Երթ իշիր եւ բազմեսչիր յետինս տեղին, եւ այն որ կոչեացն զքեզ ասիցէ. Բարեկամ, ի վեր մատիր... զի զսնոտիս խնդրեցին եւ աստուածայնոցն ոչ բաղձացան⁶⁷:

[կդ.] 216բ–7ա Տայ պատշաճ խրատ եւ այնմ որ առնիցէ ընդունելութիւն մի բնաւ կոչել ի փարթամաց... վասն այնորիկ զպարզ ասացեալն առակաւ յարգէ⁶⁸:

[կե.] 217ա–8բ Ասէ. Ո՞րք կամիցի շինել աշտարակ եւ ոչ նախ զծախսն համարիցի բաւական... որ ոչ ընտրեցին կալ անարատութեամբ յաշակերտութիւնս յայս⁶⁹:

[կզ.] 218բ–9բ [Գլուխ բնաբանին ԺԵ.]⁷⁰ - Մաքսաւորք եւ մեղաւորք կացեալ առ նմա վայելեսցեն յառատ պարգեւս նորա... եւ զհօրն բարեմտութիւն եւ զանյիշաչար լինել⁷¹:

[կէ.] 219բ–27ա Առն միոջ էին երկու որդիք, ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն... – Դէմք առակիս առ ամենակալ բնութիւն Արարչին Աստուծոյ հայի... այսպէս եւ ի յառնելն եւ ի գտանելն ուրախութիւն⁷²:

[կը.] 227ա–37ա [Գլուխ բնաբանին ԺԶ.]⁷³ – Եւ ասէ առ աշակերտսն. Այր մի էր մեծատուն, որոյ էր տնտես: Եւ եղեւ զնմանէ ամբաստանու-

⁶³ Նույն տեղում, էջ 240–247:

⁶⁴ Նույն տեղում, էջ 247–250:

⁶⁵ Նույն տեղում, էջ 251:

⁶⁶ Նույն տեղում, էջ 251–253:

⁶⁷ Նույն տեղում, էջ 253–255:

⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 255–257:

⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 257–263:

⁷⁰ Նույն տեղում, էջ 263:

⁷¹ Նույն տեղում, էջ 263–267:

⁷² Նույն տեղում, էջ 267–297:

⁷³ Նույն տեղում, էջ 297:

թիւն... վայրենամիտ եղեն եւ յայսպիսի անհաւատութիւն ձգեցան: Վասն որոյ ի նոյն յարեալ ասաց⁷⁴:

-237ա-41ա [Գլուխ բնաբանին Ժէ.]⁷⁵ Ոչ է մարթ չգալ գայթակղութեանց, բայց վա՛յ այնմիկ յորոյ ձեռն... - Արդ, այսոքիկ բովբ քննութեան են, զի զտեալ փորձքն յայտնեսցին եւ վատթարքն յանդիմանեսցին... յայնժամ առանց հեղգութեան յաղօթս կալ եւ մի ձանձրանալ⁷⁶:

-241ա-4բ [Գլուխ բնաբանին ԺԸ.]⁷⁷ Դատաւոր մի,- ասէ,- էր ի քաղաքի ուրեմն, յԱստուծոյ ոչ երկնչէր... - Դէմք առակիս ոմանց թուեցաւ, թէ վասն Աստուծոյ ասացեալ է... յօրինակ ներքին մարդոյն լուսաւորութեան⁷⁸:

- 244բ-50ա [Գլուխ բնաբանին ԺԹ.]⁷⁹ - Զայս նշան արարեալ, մտեալ շրջի ընդ Երիբով, խոնարհութեամբ ամենայն ուրեք մտանէ... զի ծանիցեն զտանջողական զօրութիւն նորա, եւ մի վստահասցին իբարեգործականն⁸⁰:

- 250ա-1ա [Գլուխ բնաբանին Ի.]⁸¹ - Մտեալ դարձեալ ի տաճարի անդ ուսուցանէր, իսկ փարիսեցիքն, որ յառաջնում աւուրն տեսին... փոքր վրէժս լուծցեն, քան զայնս, որ բարէօքն վարին ի շար անդր⁸²:

-251ա-5ա [Գլուխ բնաբանին ԻԱ.]⁸³ - Ետես եւ զայնոսիկ, որք ի ստացուածոց իւրեանց նուէրս մատուցանէին Աստուծոյ... զայս օրինակ պարտ էր պահել կատարելոցս մեզ զանկատարիցն այնոցիկ⁸⁴:

-255ա-60բ [Գլուխ բնաբանին ԻԲ.]⁸⁵ - Եհաս տօն Բաղարջակերացն, յորում սահմանեցաւ լրումն օրինակացն հաստատեալ անտի եւ այսր նորոյ աւանդութեանս խորհուրդ... եւ թափեցին զթոյնս դառնութեան իւրեանց, զոր ի բազում ժամանակս երկնչին⁸⁶:

⁷⁴ Նույն տեղում, էջ 297-334:

⁷⁵ Նույն տեղում, էջ 334:

⁷⁶ Նույն տեղում, էջ 334-350:

⁷⁷ Նույն տեղում, էջ 350:

⁷⁸ Նույն տեղում, էջ 350-363:

⁷⁹ Նույն տեղում, էջ 364:

⁸⁰ Նույն տեղում, էջ 364-384:

⁸¹ Նույն տեղում, էջ 385:

⁸² Նույն տեղում, էջ 385-389:

⁸³ Նույն տեղում, էջ 389:

⁸⁴ Նույն տեղում, էջ 389-405:

⁸⁵ Նույն տեղում, էջ 405:

⁸⁶ Նույն տեղում, էջ 405-427:

- 260բ–5բ [Գլուխ բնաբանին ԻԳ.]⁸⁷ – Իսկ ի վաղորդեայն աւուրն առեալ ածին ի վանացն Կայիափայ յապարանս դատաւորին... թէպէտեւ ջերմէին ի տանել նմա զսպասաւորութիւն մմենայն ուրեք⁸⁸:

- 265բ–77բ [Գլուխ բնաբանին ԻԴ.]⁸⁹ – Իսկ յանցանել շաբաթուն ի վաղորդեայն աւուրն միաշաբաթուն փութացան զալ ի գերեզմանն... սահմանեցաք զբանս ի Հայր, եւ յՈրդի, եւ ի Սուրբ Հոգին, որում մմենայն Փառք եւ զաւրութիւն յամենայն արարածոց, այժմ եւ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն եւ եղիցի⁹⁰ (277աբ Յիշատակարան նախագաղափար օրինակի, որ ներառված է տպ. էջ 493–494: «Որոց եւ քեզ մաղթեմ հաղորդս լինել անձառելեացն...»):

277բ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ

277բ (Ա) Փառք եռահիւսակ անձանց...: Գրեցաւ գիրքս այս եւ աստուածային տառս եւ հոգոյ եւ մարմնոյ փրկութիւնս ի թուականութեանս Հայոց Մեծաց ՌՀԴ. (1625), ի վիճակս Ստաթէի ի յերկիրս Ահանանու ի գեաւդս Խոտանան ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնիս, ի խնդրոյ Մովսէս քաջ ըրբունապետին լցեալ շնորհիւ իմաստութեամբ եւ առաւելեալ ամենայն գործովք առաքինութեամբ: Արդ, աղաչեմ զամենեսեան զհարս եւ զեղբարս, զվարդապետս եւ զքահանայս եւ մակացուս իմաստութեանց, յորժամ ընթեռնուք, կամ արինակէք՝ զսրբասնունդ եւ պատուական Մովսէս ըրբունապետն եւ զծնողսն իւր յիշեսջիք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր: Ընդ նմին եւ զնուաղեալ յիմաստութենէ եւ զպակասեալս ի գործոց բարեաց զտարակուսեալս՝ Ղազար քերող գրոյս եւ զծնողսն իմ յիշեսջիք ի Տէր եւ դուք յիշեալ լիջիք ի Տեառնէ մերմէ, որում տացուք գոհութիւն եւ փառք այժմ եւ անգրաւ յաւիտենիւ. ամէն⁹¹:

Զգրված՝ 278աբ:

⁸⁷ Նույն տեղում, էջ 427:

⁸⁸ Նույն տեղում, էջ 427–447:

⁸⁹ Նույն տեղում, էջ 447:

⁹⁰ Նույն տեղում, էջ 447–494:

⁹¹ Սույն հիշատակարանի ընթերցումից պարզվում է, որ Ղազար գրիչը, երբ գրի է առել Իգնատիոս վարդապետի Ղուկասի Ավետարանի մեկնությունը, իր ձեռքի տակ ունեցել է 1621 թվականի Բյուզանդիայում գրված Ժողովածուն, ստացող՝ նաչատուր Կեսարացի, որը Մովսէս Տաթևացու աշակերտներից մեկն էր (տե՛ս տպ. ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԱԿ, հտ. Դ., էջ 734–736):

Գ. 279ա–435ա [ՆԱՆԱՅԻ ԱՍՈՐԻՈՅ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՄԵԿՆՈՒԹԻԻՆ ՅՈՎ-
ՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻՆ]⁹²

-279ա–82ա Առաջաբանութիւն Մեկնութեան Յոհաննու Աւետարա-
նին – Ոչինչ ըղձալի գոլ քան զսիրելեացն լցուցան[ե]լ զիղձս բաղձա-
նաց... սկիզբն Բանին ասելով⁹³:

[ա. Ա.] 282ա–6բ Երանելոյն Նանայի Ասորոց վարդապետի Մեկնու-
թեան Յովհաննու սրբոյ Աւետարանին. Ի սկզբանէ էր Բանն – Պարտ է մեզ
յի սկզբան ճառիս նկատել զառաւելութիւն իմաստութեան աւետարան-
չիս... եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն⁹⁴:

[բ.] 286բ–91բ ԶԱստուած ոչ ոք երբէք ետես, բայց Միածին, որ ի ծոց Հաւր,
նա պատմեաց մեզ – Ոմանց այսպէս թուի, ոչ ըստ կարգի նախասացելոցն դա-
սիլ այսմ բանի... թէպէտ եւս յետոյ իմացեալ եղեւ այս ամենայն Նաթանայէլի⁹⁵:

- [Բ.] 291բ–3բ Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք էին ի Կանա Գալիլեաց-
ւոց... – Զայսոսիկ յառաջագոյն կանխեալ //(292ա) պատմեցաք, ոչ ըստ
կարգի շարադասիլ երրորդ օր, այլ հինգերորդ... եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ
յաւիտեանս. ամէն⁹⁶:

- [Գ.] 293բ–6ա Յետ այսորիկ էջ Յիսուս ի Կափանաւում... - Վասն զի յետ
մկրտելոյն ի Յովհաննէ եւ ստանալոյն զաշակերտան, այնուհետեւ ամենայն
ուրեք վարդապետութիւնն... զսիրտս եւ զերիկամունս իմացեալ լինէր⁹⁷:

- [Գ.] 296ա–305բ Եւ այր ոմն ի փարիսեցոցն Նիկողեմոս անուն նորա
իշխան հրէիցն... – Յերուսաղէմ ցուցանէ զգալն: Սա նա է, որ այնքան
զմուռս եւ հալուէ ի ժամանակի թաղմանն... այսպէս եւ անհաւատիցն յա-
ւիտենական տանջանքն պատրաստին⁹⁸:

[դ. Դ.] 305բ–14ա Իսկ իբրեւ գիտաց Յիսուս, եթէ փարիսեցիքն, եթէ
Յիսուս բազում յաշակերտս առ[ն]է... - Զայս զչարախօսացն հրէիցն
ասաց, որք հանապազ ջանային բանս ինչ... լինէր տեսողացն աստուա-
ծային իմն զաւրութեանն այնորիկ հրաշագործութիւնք⁹⁹:

⁹² Թանգարան հայկական Հին եւ Նոր դպրութեանց է., Նանայի Ասորոյ վարդապետի Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանին, Վենետիկ, 1920, տիտղոսաթերթ:

⁹³ Նույն տեղում, էջ 1–13:

⁹⁴ Նույն տեղում, էջ 15–27:

⁹⁵ Նույն տեղում, էջ 28–40:

⁹⁶ Նույն տեղում, էջ 41–45:

⁹⁷ Նույն տեղում, էջ 46–51:

⁹⁸ Նույն տեղում, էջ 51–76:

⁹⁹ Նույն տեղում, էջ 76–99:

-[Ե.] 314ա–23բ Յետ այսորիկ տանն էր հրէիցն եւ ել Յիսուս յԵրուսաղէմ ի Պրոպատիկէ աւագանին... – Եւ ո՞ր իցէ տաննն այն... սամարացի կոչէք զիս որդի Յովսէփայ, այլեւ դիւահար¹⁰⁰:

-[Զ.] 323բ–35ա Յետ այսորիկ գնաց Յիսուս յայնկոյս ծովուն Գալիլէացոց Տիբերայ... - Եւ վասն էր աւետարանիչս պատմեաց զայս... եւ մինդ ի ձէնչ սատանայ է, եւ Սիմոնեան Յուդայ Սկարիովտացի է¹⁰¹:

-[է.] 335ա–41բ Եւ յետ այսորիկ շրջէր Յիսուս ի Գալիլէա... – Եւ մի՛ դու այնպէս ինչ խիտասցիս, եթէ վասն երկիւղիւ հրէիցն... ջանային կարկատել եւ հնարել, վասն որոյ խորհէին ի նա ձեռս արկանել¹⁰²:

-[Ը. 12] 341բ–50ա Դարձեալ խաւսեցաւ ընդ նոսա Յիսուս եւ ասէ. Ես եմ լոյս աշխարհի... – Եւ զինչ ի դէպ իցէ այս առ նոցա ասացեալն... այլ ոչ յակամայ մատնել ի ձեռս նոցա¹⁰³:

-[Թ.] 350ա–7ա Եւ մինչդեռ անցանէր ետես այր մի կոյր ի ծնէ – Յոյժ զշարեցան հրէայքն ընդ Փրկչին, յորժամ լուան ի նմանէ, թէ. Յառաջ քան զլինելն Աբրահամու եմ ես... զի ոչ էին դառնալոց եւ պիտանիք լինելոց¹⁰⁴:

-[Ժ.] 350ա–67ա Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, որ ոչ մտանէ ընդ դուռն ի գաւիթ ոչխարացն... – Եւ վասն զի ետ պատասխանի փարիսեցոցն, վասն որոյ ընդ կուրին վիճէին... յորոց շահաւոր յիշատակաց զրկեաց զտարամերժեալ անձն իմ ի հանդերձեալ կենացն¹⁰⁵:

(367ա ձեռ. չիք տպ.-ի «Այլեւ Սմբատ Բագրատունի եւ Մարեմ Սիւնեաց տիկին...») վերջաբանը:

Գրիչ Ղազարն այստեղ, քանի որ սկսվելու է Ղազարու հարուժյան գլուխը, թողնում է հիշատակարան՝

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ

«Աղաչեմ եւ ես՝ եղկելիս յիշել աղօթիւք զմեղեպարտ գծողս յիշեցէք, յիշեալ լիցիք ի Քրիստոսէ»):

¹⁰⁰ Նույն տեղում, էջ 99–124:

¹⁰¹ Նույն տեղում, էջ 124–157:

¹⁰² Նույն տեղում, էջ 158–177:

¹⁰³ Նույն տեղում, էջ 177–200:

¹⁰⁴ Նույն տեղում, էջ 200–219:

¹⁰⁵ Նույն տեղում, էջ 219–246:

[նՈՐԻՆ ՍՐԲՈՅՆ ՆԱՆԱՅԻ ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ.]¹⁰⁶

-[ԺԱ.] 367ա-74բ Երանելոյն Նանայի Հատած երկրորդ Յովհաննու աւետարանչին: Էր հիւանդ Ղազարոս ի Բեթանիայ, ի գեղջէ Մարիամու... - Սովորութիւն իսկ է սրբոց, որ բուռն հարեալ են զնախ եղելոց իրաց... վասն որոյ ամենայն ուրեք զայն եւեթ տային պատասխանի ժողովրդեանն¹⁰⁷:

-[ԺԲ.] 374բ-86ա Իսկ Յիսուս վեց աւուրք յառաջ քան զԶատիկն եկն ի Բեթանիայ... - Եւ վասն զի հանդերձեալ էր Կենարարն գալ ի խաչն, որ փրկելոց էր ազգս մարդկան... ընդ որում Հօր ամենակալի եւ Հոգոյ նորոգողի, Փառք պատիւ եւ իշխանութիւն, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յօրտե[նից]¹⁰⁸:

-[ԺԳ.] 386ա-90ա Յառաջագոյն քան զտաւանն Զատիկին գիտաց Յիսուս, թէ հասեալ է ժամ նորա... - Ոչ զայն ինչ ասաց աւետարանիչս գիտել աստանաւր զոր յառաջ ոչ գիտէր... յայտ լիցի անվրէպ կանխագիտութիւնքն զլինելոցն¹⁰⁹:

-[ԳԼ. ԺԴ.] 390ա-6բ Մի խոռվեսցին սիրտք ձեր, այլ հաւատացէք յԱստուած... - Քանզի յորժամ Պետր/(390բ)ոսի՛, որ զխաւորագոյն էր ի նոսա եւ այնքան սիրէր զվարդապետն... Աւն արի[ք] գնասցուք աստի: Այլուր. Եւ որպէս չոգան,- ասէ¹¹⁰:

-[ԺԵ.] 396բ-400բ Ես եմ որթն ճշմարիտ եւ Հայր իմ մշակ է... - Քանզի յորժամ մխիթարեաց զնոսա եւ քաջալերեաց վասն շարչարանացն իւր եւ մահուն... ի միտ առնուցուք, զոր ընդունելոց էք ի յաւուրն հատուցման¹¹¹:

-[ԺԶ.] 400բ-6ա Զայս խօսեցայց ընդ ձեզ, զի մի՛ գայթաղեաջիք - Վասն այնորիկ ասէ. Յառաջագոյն ծանուցի ձեզ զլինելոցն, զի յորժամ հասանիցէ... այս է, զոր աւանդեցի ձեզ զխաղաղութիւն զիմ, զոր թողում ձեզ¹¹²:

-[ԺԷ.] 406ա-11բ Զայս իբրեւ ասաց Յիսուս, ամբարձ զաչս իւր յերկինս եւ ասէ - Եւ զի՛նչ արդեւք պէտք էին համբառնալ յերկինս զաչս, որ

¹⁰⁶ Նույն տեղում, էջ 247:

¹⁰⁷ Նույն տեղում, էջ 247-269:

¹⁰⁸ Նույն տեղում, էջ 269-300:

¹⁰⁹ Նույն տեղում, էջ 300-313:

¹¹⁰ Նույն տեղում, էջ 313-330:

¹¹¹ Նույն տեղում, էջ 331-342:

¹¹² Նույն տեղում, էջ 343-359:

հաւասարն էր բնութեամբ... յետ այնորիկ սկիզբն առնէ զչարշարանացն եւ զխաչէն¹¹³:

-[ԺԸ.] 411բ–6ա Զայս,– ասէ,– իբրեւ ասաց Յիսուս, ել աշակետօքն հանդերձ յայնկոյս ձորոյն Կեդրոնի... – Աքանջացիր ընդ իմաստութիւն աւետարանչիս, վասն էր արդեւք զայն պատմէ, եթէ գիտէր եւ Յուդա գտեղին... այլ ոչ աւգտեաց նոցա մոլութեանն եւ կատաղութեանն¹¹⁴:

-[ԺԹ.] 416ա–24ա Յայնժամ առ Պիղատոս զՅիսուս եւ գան ե//(416բ) հար – Քանզի յորժամ ետես, եթէ ոչինչ աւգտեցաւ որով հնար էր առեալ զնա գան հհար... Վասն որոյ եւ զկանայս աւետաւորս փոխանակ Եւայա՝ կանացն ցուցանեն տրտմականացն¹¹⁵: (421բ զետեղված է «Յորդորակը»։ Ի տարբերություն տպ.-ի, որն ունի հետեւյալ սկզբնատողը. «Յորժամ զանազան թատերք մոլութեանցն ի փողոցս քաղաքացն երեւութանան...»¹¹⁶, ձեռագրում «թատերք» բառի փոխարեն գործածված է «դատերք» արտահայտությունը, որը բոլորովին այլ ենթատեւք է տալիս նյութին։ Հավանական ենք համարում նախագաղափար օրինակում, որից օգտվել է Ղազար գրիչը, եղել է այս վրիպումը)։

-[Ի.] 424ա–30բ Եւ ի միայշաբաթոջն Մարիամ Մակղաղենացի գայ առաւօտուն ընդ արշալոյսն... - Այս վերստին գո[=ա]լ իմանի Մարիամայ ի գերեզմանն, յորժամ ետես զհրեշտակն ի թաւալեցուցանել... եթէ Որդի Աստուծոյ է զանգրաւ եւ զանվաճանն ընդունին զկեանսն հաւատով յԱնուն նորա¹¹⁷:

-[ԻԱ.] 430բ–4ա Յետ այսորիկ դարձեալ յայտնեաց զանձն իւր Յիսուս աշակերտաց իւրոց... Զինչ արդեւք թերեւս ցուցանէ այն, թէ. Դարձեալ յայտնեաց զանձն իւր... մանաւանդ պատմագրոցն բերել պատմութիւն անչափութեան իրացն եղելոց¹¹⁸:

- 434ա–5ա [Յորդորակ]¹¹⁹ – Յորժամ ձմեռական ժամանակին անվայելուչ դժնդակութիւնքն ժամանեն... արժանաւորեսցուք վերառաքել

¹¹³ Նույն տեղում, էջ 359–373:

¹¹⁴ Նույն տեղում, էջ 373–387:

¹¹⁵ Նույն տեղում, էջ 388–410:

¹¹⁶ Նույն տեղում, էջ 403:

¹¹⁷ Նույն տեղում, էջ 410–427:

¹¹⁸ Նույն տեղում, էջ 427–440:

¹¹⁹ Նույն տեղում, էջ 440–441:

փառս Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՅԵՏԱԳԱՅԻ (Իգնատիոս Մակվեցի)

435ա (բոլորգիր) Փանօք... Արդ, գրեցաւ Մեկնիչ Գ. (Յ) գլուխ Աւետարանաց հրամանաւ Մովսէս կաթողիկոսի, յԱթոռն գերագահ Սուրբ էջմիածնի, որ եղեւ կրկին լուսաւորիչ ազիս եւ կարգիս մերոյ: Եւ նորոգեաց զՍուրբ Աթոռն էջմիածին: Եւ զայս գիրքս գրել ետ եւ եղ յիշատակ ի Սուրբ Աթոռն, զի ելցէ անտի ուրէք եւ մի ոք իւրացուցէ զյիշատակս հօրն սրբոյ, այլ կացցէ եւ մնասցէ յաւիտեան: Ի թվականիս մերում ՌՆԳ.¹²⁰ (ՏԻՇ.) ամին, ձեռամբ Իսահակայ վարդապետին:

435ա (նորագիր) Արդ, ի թվականութեանս մերում ՌՃԼԳ (1684) ամին զաստուածախօս տառս այս, որ գերեալ եղեւ ի Մարաց ազգէ, վերստին գնեալ ազատեաց բարեպաշտօն եւ աստուածասէր քահանայն՝ տէր Աւետիսն եւ ձրի եւ թարց փոխարինի շնորհեաց Սուրբ Աթոռոյն էջմիածնի, որ էր սեփական նոյն Հայրապետարանին, ի բարերջանիկ հօրէն՝ ի Մովսէս կաթողիկոսէն գծագրել տուեալ եւ եղեալ յիշատակ ի Դուռն Սուրբ էջմիածնի: Այժմ եւս, կրկին անգամ, հաստատեցաւ ձեռամբ Իսահակ վարդապետի, որ էր վերատեսուչ Սուրբ Ուխտին Թաղէոսի առաքելոյն: Որք մի անգամ վայելէք ի հոգեւոր բուրաստանէս, յիշեսջիք սրտի մտօք ի բարին զՀերէմէրցի տէր Աւետիսն եւ զորդին իւր՝ զտէր Կիրակոսն, եւ զոչիս Մուրատն, եւ զՎարդիսաթոն՝ կենակից տէր Աւետիսին եւ զեղբայր նորա՝ զՅովաննէսն եւ զծնօղս նորա, զհայրն՝ Աւագն եւ զմայր նորա՝ Սառայն եւ զաւագ եղբայր նորա՝ զՄարգարէն եւ զայլ ամենայն արեան մերձաւորս նորա: Այլեւ զփոքր որդի նորա՝ զՅովասափն եւ զկնի նորա՝ զԽանուան եւ զամենայն ազգականս նոցա: Եւ որք յիշէքդ յիշեալ լիջիք ի Քրիստոս:

Մի ոք այսուհետեւ յանդգնեսցի հանել ի դրանէ Սուրբ էջմիածնի այլեւայլ պատճառաւ, զի մի պատժապարտ լիցի սուրբ հօրն՝ Մովսէս հոգեւոր տիրին, որ այնպէս բաղձանօք ընծայեալ է Սուրբ էջմիածնի սեփ-

¹²⁰ Կարծում ենք՝ Իսահակ վարդապետի ձեռքով գրված հիշատակարանում թվականության մեջ, պարզապես, բաց է թողնված «Ճ.» տառը, այսրքն՝ հարչուրը, որը տեղիք է տվել ամենատարբեր մեկնաբանությունների, օրինակ՝ Ն. Ակինյանը կեղծիք է համարել սույն գրությունը, որովհետեւ «ՌՆԳ.»-ն պետք է ընթերցել 1584, որն էլ առավել բարդացնում է խնդրի լուծումը, իսկ ՄՄ., հտ. Գ., էջ 801, նշված է «ՌՆԳ. (1644)»:

հական: Իսկ որք բարեպէս պահեսցեն, վարձս մեծապէս առցեն ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերմէ. ամէն:

Ի հայրապետութեան Սուրբ Էջմիածնի սրբազանին Եղիազար կաթողիկոսին գրեցաւ ի թվին ՌՃԼԳ (1684) ի նոյեմբերի ԻԲ. (22), ձեռամբ Իսահակ վարդապետի Մակունցուց»¹²¹:

Զգրուած՝ 436ա-7ա:
437բ՝ «Գրչափորձ»:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Բ.

ՄՄ. ՁԵՌ. ՀՄՐ. 745

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ

Ուրհա ՌԾԶ-1607

Գրիչ՝ Մովսէս Տաթեւացի (2ա-186բ), Անանուն (188ա-92ա):

ԹԵՐԹ՝ 193+1 (կրկ. 3). չգրուած՝ 67ա-8բ, 99բ-103բ, 151բ-2բ, 171ա-4բ, 187աբ, 192բ: Պրակ՝ Ա-ԺԳX12 (Ա, Թ. 10, ԺԳ. 14)+1X4(12+9+14+6): Նիւթ թուղթ (տարբեր՝ 188-193): Մեծութիւն՝ 15X10,5: Գրութիւն՝ միասին: Գիր՝ նոտրգիր (2ա-99ա, 104բ-26բ, 175ա-93բ), բոլորգիր (104ա, 127ա-70բ): Տող՝ 19-24 (խառն): Կազմ՝ դրոշմազարդ շազանկազոյն կաշի՝ դռնակով, միջուկը՝ տախտակ, աստառը՝ նշազարդ դեղին կտաւ:

Մանրանկարչութիւն – Ճակատազարդ՝ Չա: Լուսանցազարդ՝ բուսական: Զարդագիր՝ հանգուցագիր: Գոյներ՝ կարմիր:

Պատառիկ պահպանակ – Աւետարան Մատթէոսի: Ժ.-ԺԱ. դդ: 2 (Ա-Բ)+(Գ). Ա-Բ ստացուած վերին կէս թերթի ընդերկայնակի երկտակումից, իսկ Գ-ն քառորդ թերթից: Մագաղաթ, միասին (նախապէս երկսին), բոլորագիծ երկաթագիր: Կարդալ Աա-Բբ, չգրուած Աբ, Բա: Խորան, բազմագունի (կարմիր, կապոյտ, կանաչ, սև) եւ Համաբարբառ (Կանոն Ժ): Գբ «///[միայն պաշտեսցես... եւ իբրեւ լուսա///» (Դ. 10-12): Գա «///[վա]զվազակի զգործսն... զՅակովբոս///» (Դ. 20-21):

¹²¹ Հիշատակարան հետազայի բաժնում առկա են երկու հիշատակարաններ գրված Իսահակ Մակվեցի վարդապետի ձեռամբ, մեկը տարեսկզբին՝ բոլորգրով Ռ[Ճ]ԼԳ. (1684), իսկ երկրորդը՝ նոտրգրով, որտեղ խոսվում է ձեռագրի գերեվարման եւ նույն թվականին Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին վերստին հետդարձի մասին նշելով «ՌՃԼԳ» թվականի նոյեմբերի 22-ը:

Վիճակ՝ բաւարար, տեղ-տեղ զանազան բժեր եւ ցեցակեր: Կազմի եզրերը՝ մաշուած, փականները՝ ընկած:

Ծնթ. Ձեռագիրս ամենայն հաւանականութեամբ եղել է Մովսէս Տաթեւացու անձնական սեփականութիւնը՝ գրուած իր ուսունառութեան տարիներին. այդ են ցոյց տալիս գրատեսակի յաճախակի փոփոխութիւնները:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ա. 2ա—41բ [Գրիգորի, աշակերտի Եռամեծի Յոհաննու Որոտնեցոյ, Տեսութիւն ի բան մարգարէին, որ ասէ. Հոգի Տեառն ի վերայ իմ... — Տեսանողն վերերեւակ տեսութեամբ ի բնաբարձունս գերամբարձեալ բարձրութեամբ...]

Բ. 42ա—65ա Յոհաննու Որոտնեցոյ հաւաքեալ ի բանից իմաստասիրաց — Ի սկզբանէ Տէր, զերկիր հաստատեցեր եւ գործք ձեռաց քոց երկինք են...

Գ. ա. 70ա—99ա Աւրհնութիւն ժողովրդեան եւ շրջաբերական գրելոյն — Ի գթութեանցն Աստուծոյ եւ ամենայն սրբոց նորա, նաեւ այս անուն բանի սպասաւորէս [հ]ասցէ գիր արհնութեան...

բ. 104ա—50բ [նախերգանք քարոզից] — Աստուծով եւ աստուածատուր պարգեւօք շարժեցից ի շարժողէն բոլորից զլեզու իմ...

գ. 176բ—9ա Նախերգան բանի — Աստուածապետականին գլխոյ պսակ պանծալի... տեղապահ եւ յաջորդ սրբոյն Գրիգորի՝ այս անուն:

Դ. 1. 153ա—65ա Անուամբ Աստուծոյ. Գիրք ի վերայ բնութեան եւ մասնական քահանայի ումեմն աշխատասիրեալ Իշաւղ անուն — [Խ]նդիր վասն բնութեան այսպիսի արասցուք: Յորժամ գոյացոյց Աստուած զէսս յոչ էից... որ առնէ այսպիսի կենդանի: Փառք յաւիտեանս, ամէն:

Կից հետեւեալ նիւթերը, որոնց սոյն գործի մաս կազմելն ու Իշաւիսին պատկանելը երկբայելի են:

2. ա. 165աբ [Վասն կենդանեաց] — Նոյնպէս եւ այլոց կենդանեաց ետ բնութիւն... ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից եւ զգուշութեան:

բ. 165բ—6ա Վասն համոց — Յայտնին՝ է: Ա. փոթոր, Բ. թըթու, Գ. քաղցր... Խարտեաշ մաղձոտն պատերազմ տեսանէ եւ հեծեալս:

գ. 166ա—7ա [Պլատոնի իմաստասիրի] Վասն գունոյ — Հաւասարքն առանց զգայութեանց են, զոր յստակս կոչեմք... Թէ ոք գործով կամիցի, ոչ կարիցէ հասու լինել. (տե՛ս տպ. «Պլատոնի իմաստասիրի Տրամախոսութիւնք, Տիմէոս», Վենետիկ, 1877, էջ 142—143):

դ. 167ա–8բ [Յաղագս ծովու եւ աղբեր...] – Տեսցուք աստ, թէ ծով ի սկզբանէ՞ էին աղտաղտակուք եւ դառն, որպէս այժմ, թէ ոչ... թէ որպէս եղեն աղի եւ դառն եւ ջերմ:

ե. 168բ–70բ Յաղագս Դ.-ից տարերաց – Ասեն ստոյիկեանքն. Ձտաբերս զոմանս՝ արարողականս եւ զոմանս՝ իգականս... Այս չափ բաւական լիցի իմաստնոցդ:

2. [Բանք Մովսիսի Տաթեւացւոյ՝ աշակերտի Սրապիոնի Ուրհայեցւոյ]

1. ա. 175աբ [Առ վարժապետն իւր՝ Ա.-Ք] – [Յ]ախղընթոր էի՝ պիտանի փառաւք բարձրացուցեր, /Բացաւթեայ էի՝ սիրով հոգոյն ջերմացուցեր...

բ. 175բ–6բ [Դարձեալ ի նոյն՝ Ա.-Ք] – Դու, Աղբիւր կենդանի՝ ծարաւեալ հոգոյս, / Դու, Բարձր աշտարակ՝ անյարկ տնանկիս...

-176բ–9ա, տէս Գ. Տ գ.:

2. ա. 179բ–82բ Մովսէս միոյ տեղեալ Տաթեւացի. Սակաւ բան համեմատութիւն աշակերտի առ վարժապետ, որպէս բազմաց մի սոսկ – Գիտելի է, զի մարդն Գ. ծնունդ ունի. նախ՝ ի հարէ եւ ի մարէ, երկրորդ՝ շնորհօք Սուրբ աւագանին...

բ. 182բ–3բ [Ողբ ի մահն Սրապիոն Ուրհայեցւոյ՝ Ա.-Ք] – Աչք իմ լուսատու, զհարդ խաւարեցար, / Բազուկ իմ հզար, զհարդ յարմնկէ հատար...

գ. 183բ–4բ [Դարձեալ ի նոյն խորհուրդ՝ Ա.-Ք] – Աչքդ լուսատեսիլ սղմեցաւ, / Բերանդ քաղցրահամ խփեցաւ...

դ. 184բ–6ա [Դարձեալ ի նոյն խորհուրդ՝ Ա.-Ք] – Ամայի եղեալ՝ հարէդ հեռացայ, սրբացեալ որդեակս առ ո՞վ զարգանամ, / Բանի կարաւտեալ, սրտիւ թախանձեալ, կերակրի կարաւտս առ ո՞վ լիանամ...

ե. [Դարձեալ ի նոյն խորհուրդ՝ «Մովսէս»] – Մեռանիլ ըզձամ հողով ծածկելու, / Գարշապար ոտից՝ դժոխք բանտելու... (կից՝ 186ա Յիշատակարան հեղինակի):

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԳՐՉՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ

117ա Թողութիւն արա, զի ննջում էի:

186ա Արդ, եղբայրք իմ սիրելիք, չէ պարտ մեզ անմխիթար լալ, այլ չափ եւ կշիռ: Եթէ թագաւորք սիրելեաց իւրոց առ ինքն կոչէ // (186բ) եւ ընտանիք նորա խնդան եւ ուրախ լինին, քանի առաւել երկնաւոր թագաւորն, որ այսաւր վարժապետն մեր առ ինքն կոչեաց, չէ պարտ մեզ սուգ առնուլ, այլ՝ սակաւ մի լաց եւ աղաւթք անդադար վասն փոշետեսակ մեղացն, որով փրկեսցէ զամենեքեան. նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

Ո՛վ ընթերցող, թէպէտ յետոյ գրեցաւ, սակայն առ ոտս նորա էի, մինչ ի փոխելն առ Քրիստոս, եւ յետոյ եղէ տատանման օտարութիւն, որպէս որ բանս յիշէ: Գրեցաւ ի մայրաքաղաքն յՈւրհայ, թվին ՌԾԶ. (1607), ի Արաց ամսու:

Թվին ՌԾԵ. (1606) Մեհեկի Ե. աւուր շորեքշաբթի եւ Հայոց Զատկի առաջին շաբաթու, ի մենաստան ժամու վարժապետն մեր աւանդեաց գհոգին իւր սրբասնեալ:

Շարագրելս պակաս է եւ թերի,
 Միտք իմ մոլորեալ խաւարածածկի,
 Ապակին ստակ յորմէ հայէի,
 Վերացեալ աչացս ոչ երեւի:
 Նուաստ աշակերտացն եւ շեմ անուանի,
 Ստենէ զատուցեալ մանուկ թարշամի,
 Կերակուր կարծրագոյն չէ ինձ ուտելի,
 Կաթին փափաքիմ մաւրն իմ ծնաւդի:
 Վարդապետ քաղցուն, բժիշկ բերկրալի,
 Աչացս լուս, սրտիս ըղձալի,
 Մարմինդ կոյս եղեալ ի շիրմի,
 Հոգիդ դասակցեալ նախնոյն Գրիգորի»¹²²:

ՀԻՄՆԱԲԱՆՈՒՄ

Մովսես Գ. Տաթևացի, Ղազար գրիչ, Մաշտոցի անվան Մատենադարան, Էջմիածնի գրչության կենտրոն, Խոտանան գրչավայր Իսահակ վարդապետ Մակվեցի, Ձեռագրական ժառանգություն Մեծ Անապատի դպրոց:

РЕЗЮМЕ

В хранилищах мировой культуры собраны непреходящие ценности подлежащие из века в века исследованиям. К этим ценностям принадлежит рукопись

¹²² Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մաշտոցի անուան մատենադարանի, հտ. Գ., կազմեց՝ Օ. Եգանեան: Խմբագրութեամբ՝ Փ. Անթաբեանի, Յ. Քէոսէեանի, Ա. Ղազարոսեանի, Տ. Շ. քհն. Հայրապետեանի: Յանկերը կազմեց՝ Վ. Դերիկեան, Երեւան, 2008, էջ 799–802:

N 1278 Матенадарана имени Месропа Маштоца. Автор обращается в статье к месту написания рукописи, к типу письма, к писцу и т. д. Еще 400 лет назад в Сюникской области в Хотанан архимандрит Мовсес (в дальнейшем католикос Мовсес III Татеваци 1629–1633) поручил своему кровному родственнику писцу Лазару переписать это сочинение, имеющее характер толкования.

В статье описан путь, который прошла рукопись с Мовсесом Татеваци и затем нашла свое место в святом первопрестольном монастыре в Эчмиадзине. В последствие плененная однажды при неких обстоятельствах рукопись была спасена, выкуплена и вновь возвращена первопрестольный монастырь.

В основу работы положена связующая деятельность католикоса Мовсеса Татеваци с его наставниками и учениками.

SUMMARY

The repositories of world culture house timeless treasures that have been the subject of study for centuries. Among these treasures is Manuscript No. 1278 of the Mesrop Mashtots Matenadaran. In this article, the author examines the manuscript's place of origin, its script style, the scribe, and other related aspects. Some 400 years ago, in the Syunik region at Khotanan, Archimandrite Movses (later Catholicos Movses III of Tatev, 1629–1633) commissioned his close relative, the scribe Ghazar, to transcribe this work, which is in the nature of an exegesis.

This article describes the journey of a manuscript that originated with Movses of Tatev and eventually found its home in the Mother See of Holy Etchmiadzin. Later, after being seized under certain circumstances, the manuscript was rescued, ransomed, and returned to Holy Etchmiadzin.

The work is based on the connecting role played by Catholicos Movses of Tatev with his mentors and disciples.

